

روش پژوهش معناشناختی؛ مسیری برای تفسیر جامع و قابل نقد قرآن

در معناشناسی مفاهیم قرآن، ارتباطی که بین دو واژه وجود دارد و مسیر ارتباطی آنها ترسیم می‌شود؛ این روش کمترین بستگی را به فرد و جهان‌بینی شخصی او در تبیین مطلب دارد و به واسطه همین روش می‌توان به شکلی جامع، گام به گام، قابل آموزش و قابل نقد به رأی صواب در تفسیر قرآن نزدیک شد.

در معناشناسی مفاهیم قرآن، ارتباطی که بین دو واژه وجود دارد و مسیر ارتباطی آنها ترسیم می‌شود؛ این روش کمترین بستگی را به فرد و جهان‌بینی شخصی او در تبیین مطلب دارد و به واسطه همین روش می‌توان به شکلی جامع، گام به گام، قابل آموزش و قابل نقد به رأی صواب در تفسیر قرآن نزدیک شد.

مرتضی سلمان‌نژاد، پژوهشگر گروه مطالعات قرآنی مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق(ع)، در گفت‌وگو با خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، به طرح مباحثی درباره رویکردهای جدید تفسیری، مباحث جدید در حوزه تفسیر قرآن در پرتو تحولات علوم تحلیلی، تفسیری و زبانی، کارکرد علم معناشناسی (Semantics) در تفسیر قرآن و چالش‌های پیش رو در این عرصه پرداخت.

سلمان‌نژاد با اشاره به ریشه‌های شکل‌گیری مباحث جدید در حوزه تفسیر اظهار کرد: این مباحث عموماً در نتیجه پیوند مطالعات کتاب مقدس با علوم مانند زبان‌شناسی، معناشناسی، انسان‌شناسی، هرمنوتیک و حوزه‌های مشابه شکل گرفته‌اند و اولین بار توسط اندیشمندان غربی و در تفسیر کتاب مقدس به کار گرفته شده و اکنون نیز چندین دهه است که در کشور ما و سایر کشورها، پژوهش‌هایی با همین رویکردها درباره قرآن انجام می‌گیرد.

مرتضی سلمان‌نژاد:

یکی از مسائل در روش‌شناسی تفسیر این است که تفسیری را که يك مفسر ارائه می‌دهد چگونه باید نقد کرد و صحت و سقم آن را مورد بررسی قرار داد اما ما می‌بینیم که تفاسیر سنتی ما در این زمینه ساکتند و روش‌شناسی‌ای برای خود ارائه نمی‌کنند که همزمان امکان نقد و بررسی و صحت و سقم آن‌ها را هم فراهم کند

آفت‌های مباحث جدید در حوزه تفسیر

وی با اشاره به این که در کشور ما مباحث تفسیری اغلب در قالب سنتی و توسط متخصصین علوم قرآن و حدیث ارائه می‌شود، عنوان کرد: با توجه به این که مطالعات جدید در حوزه تفسیر تقریباً دو یا سه دهه است که در کشور ما توسط افرادی که متخصص در علوم جدید هستند، مطرح شده و از عمر آن چندان نمی‌گذرد، این مطالعات گاه با آفت‌هایی همراه بوده و همین باعث شده است که کارهای انجام شده از سوی افراد صاحب‌نظر مورد نقد و اشکال قرار گیرد.

سلمان‌نژاد اظهار کرد: یکی از آفت‌هایی که این مباحث در کشور ما پیدا کرده، این است که افراد غیرمتخصص در علوم جدید صرفاً به خاطر جدید بودن و جذاب بودن این مباحث به سمت آن‌ها می‌روند و اصطلاحات آن‌ها را در غیر جای خود به کار می‌برند. برای مثال، گاهی واژه و عنوان معناشناسی را برای همان مفهوم‌شناسی سنتی به کار می‌گیرند و حاصل کار خود را به عنوان يك مطالعه معناشناختی از قرآن ارائه می‌کنند که راه را برای خطاها و آسیب‌های بعدی باز خواهد کرد.

این محقق و پژوهشگر با تأکید بر شناخت حدود و روش هر کدام از این علوم، از تفاوت مفهوم‌شناسی و معناشناسی سخن گفت و خاطرنشان کرد: مفهوم‌شناسی کاری است که در فضای سنتی تفسیر انجام می‌شود و مفسر جوانب معنایی برشمرده شده برای يك واژه را بیان می‌کند، اما وقتی صحبت از معناشناسی می‌کنیم، صحبت از علمی است که 200 سال است پدید آمده و مشخصاً به مطالعه علمی معنا می‌پردازد و برای خود روش‌ها و مفاهیمی خاص دارد که آن را به بررسی روش‌مند و ارائه نظام‌مند نتایج توانا می‌کند.

وی افزود: محققى که مشخصاً از علم سمانتيك يا معناشناسى استفاده مى‌کند، نظريه‌هاى معناشناسى را مطالعه و روش‌هاى آن‌ها را استخراج کرده و تا حدى که برای او مقدور بوده، این روش‌ها را در فضای مطالعات اسلامى بومى کرده و لذا وقتى پژوهشى انجام مى‌دهد، پژوهش او روشمند است و به دليل این که مسیر تحليل او مشخص است، روش او قابل آموزش و مباحثش قابل نقد خواهد بود.

تفسير سنتى فقط نتیجه کار را به خواننده و مخاطب ارائه مى‌کند

سلمان‌نژاد با بیان این‌که سیستم تفسير سنتى فقط نتیجه کار را به خواننده و مخاطب ارائه مى‌کند، عنوان کرد: یکى از مسائل در روش‌شناسى تفسير این است که تفسيرى را که يك مفسر ارائه مى‌دهد، چگونه باید نقد کرد و صحت و سقم آن را مورد بررسی قرار داد، اما مى‌بینیم که تفاسير سنتى ما در این زمینه ساکتند و روش‌شناسى‌اى برای خود ارائه نمى‌کنند که هم‌زمان امکان نقد و بررسی و صحت و سقم آن‌ها را هم فراهم کند و در این شرایط شما یا باید قبول کنید و یا قبول نکنید یا این که اساساً باید به شکل روشمند به تفسير روى بیاوریم.

وى با اشاره به روش‌مندی علوم جدید و گرایش محققان و پژوهشگران در این حوزه‌هاى دانش به مطالعات روشمند، گفت: به نظر مى‌رسد که نمى‌توان در اصل موضوع این علوم بحث کرد و خود آن‌ها را محل تردید قرار داد؛ چرا که فايل مباحث آن‌ها باز است و مادامی که این علوم رشد مى‌کنند و روش‌هاى آن‌ها قابل استفاده است، ما مى‌توانیم با بومى کردن این علوم و روش‌ها، تا جایی که امکان دارد، برای فهم قرآن از آن‌ها استفاده کنیم.

مرتضى سلمان‌نژاد:

اگر ما به دنبال نزدیکتر شدن به مقصود شارع و بیان‌کننده قرآن هستیم باید به جای ارتباطهائی که مفسران از نزد خود برقرار مى‌کنند و چه بسا در این جا امکان تفسير به رأى وجود خواهد داشت، بیايم و به شکل کاملاً روشمند تعريف کنیم که در خود قرآن مفاهيم چگونه با هم ارتباط برقرار مى‌کنند

پژوهشگر گروه مطالعات قرآنى مرکز تحقيقات دانشگاه امام صادق(ع) برای تبیین امکان استفاده از این روش‌ها در تفسير قرآن، با اشاره به پروژه‌اى که در راستای مبناسازى تفسير روشمند قرآن با عنوان «&#171#نظام‌واره شبکه معنائى قرآن کریم» در دانشگاه امام صادق(ع) در حال انجام است، بیان کرد: کارى که ما در پروژه «&#171#نظام‌واره شبکه معنائى قرآن کریم» در حال انجام آن هستیم، برگرفته از همین مدل‌هاى زبان‌شناسى و معناشناسى است و با بومى‌سازى و نوآوری و خلاقیتی که در روش‌هاى این علوم صورت گرفته، به دنبال کشف و ارائه نظام‌واره معنائى کل قرآن هستیم.

وى اضافه کرد: شاید تنها نمونه‌اى که بتوان آن را با این کار مقایسه کرد، «&#171#معجم المفهرس»، تألیف فؤاد عبدالباقي باشد که با کارى که در پروژه «&#171#نظام‌واره شبکه معنائى قرآن کریم» در حال انجام است، بسیار فاصله دارد؛ چرا که روشى قابل قبول نداشته و عملاً کارایی لازم را ندارد.

عدم ابتدای پژوهش‌هاى معناشناختى بر نظام جهان‌بینى يك فرد خاص

سلمان‌نژاد با تأکید مجدد بر روش‌مندی پژوهش‌هاى معناشناختى گفت: مهم‌ترین مشخصه این پژوهش‌ها و برای مثال پژوهش «&#171#نظام‌واره شبکه معنائى قرآن» این است که وقتى ما مى‌گوئیم که بین دو واژه ارتباط وجود دارد، این ارتباط صرفاً براساس نظام جهان‌بینى يك فرد خاص طرح نمى‌شود.

وى اظهار کرد: در تفاسير یا فرهنگ‌هاى موضوعى قرآن یا معجم‌ها ممکن است خود مفسر یا پژوهشگر به مطلبى رسیده باشد، اما در بهترین حالت فقط امکان بیان چیزی را دارد که خود یافته است و شما فقط به دليل این‌که به آن فرد اعتماد مى‌کنید، سخن او را مى‌پذیرید. اما در روشى که در معناشناسى به کار گرفته مى‌شود، ارتباطی که بین دو واژه وجود دارد و مسیر ارتباط ترسیم مى‌شود و اگر کسى آن ارتباط را نمى‌پذیرد باید ضمن ارائه دليل خود برای نپذیرفتن آن ارتباط، استدلالی جایگزین ارائه کند.

تفسیر جامع، گام به گام، قابل آموزش و قابل نقد، با تعریف روشمند ارتباط مفاهیم قرآن

وی افزود: این روش کمترین بستگی را به فرد و جهان بینی شخصی او در تبیین مطلب دارد، بنابراین می تواند به شکلی بنیادین به تحلیل مفاهیم و مطالب پردازد و مهم تر این که میزان خطای این روش نیز بسیار پایین خواهد بود و نتیجه ای که از آن به دست می آید نیز دقیق تر و درصد اشتباه آن پایین تر خواهد بود و بر همین اساس به نظر می رسد که اگر ما به دنبال نزدیک تر شدن به مقصود شارع و بیان کننده قرآن هستیم، باید به جای ارتباط هایی که مفسران از نزد خود برقرار می کنند و چه بسا در این جا امکان تفسیر به رأی وجود خواهد داشت، بیاییم و به شکل کاملاً روش مند تعریف کنیم که در خود مفاهیم قرآن چگونه با هم ارتباط برقرار می کنند. در این صورت می توانیم به شکلی جامع، گام به گام، قابل آموزش و قابل نقد به رأی صواب در تفسیر قرآن نزدیک شویم.